

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-8885-2020-1-35-39>

УДК [37.017.4:159.923]:398 (Волинське Полісся)

Крусь Оксана Петрівна,

старший викладач, Рівненський гуманітарний університет, м. Рівне,
Україна, oksanakrusop@gmail.com

ФОЛЬКЛОР ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІСНЯ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ ОСОБИСТОСТІ: ДО ПИТАННЯ МЕТОДИКИ

Автор акцентує увагу на важливості пізнання людиною рідного фольклору, що визначає загальну духовну культуру особистості та є основою її національної самоідентифікації. Підкреслюється пріоритетність педагогічного принципу культуровідповідності в опануванні фольклору. Порушується проблема збереження та успадкування народнопісенної творчості, передусім – рідного краю. Описано деякі унікальні пісні та обрядові дійства, зібрані на Волинському Поліссі. Пісенний матеріал буде корисний у роботі зі школярами різного віку на уроках і в позаурочний час.

Ключові слова: національне виховання, пісенний фольклор, мелос Волинського Полісся, архаїчні обряди, принцип культуровідповідності, регіональний аспект.

*Очерет мені був за коліску,
В болотах я родився і зріс.
Я люблю свою хату поліську,
Я люблю свій зажурений ліс.
Що там тропіки, дикі пампаси,
Загляніть-но у пущу до нас!
Я віддав би за неї відразу
І Урал, і Тибет, і Кавказ.*

Дмитро Фальківський

Дослідження фольклору не втрачають актуальності, оскільки він є величезною цінністю кожного народу й одночасно одним із найпотужніших чинників естетичного, громадянського, екологічного, загальнокультурного виховання особистості [4]. Саме на таку поліспрямованість виховного потенціалу фольклорних традицій вказують численні фольклористичні й педагогічні розвідки видатних діячів минулого (Г. Ващенко, М. Драгоманов, Ф. Колесса,

М. Костомаров, М. Лисенко, С. Людкевич, С. Русова, І. Франко та ін.) й сучасності (О. Аліксійчук, С. Горбенко, А. Іваницький, Г. Карась, Р. Осипець, Ю. Руденко, В. Скуратівський, Г. Яківчук та ін.). Особливого звучання народнопісенна творчість набуває як засіб національно-патріотичного становлення особистості, її національної самоідентифікації. Як зазначає І. Бех, «людина входить у людство через національну індивідуальність як національна людина, оскільки без національності людство було б мертвим, логічно абстрактним. Тому кожний індивід має набувати освіти як гідний представник свого рідного етносу в смислового полі цінностей, властивих його рідному народу. Це означає, що через освіту і виховання, культуру, частиною якої він є, виявляється й здійснюється соціальне самовідтворення етносу» [1, с. 146].

Залучаючи вихованців до пізнання народної пісні, дотримуємось насам-

перед педагогічного принципу *культуровідповідності*, що, зокрема, означає нерозривність особистісного становлення людини з культурними надбаннями народу, і що важливо – пріоритетність пізнання регіонального фольклору як складника мистецтва України.

Тому **метою статті** є висвітлення деяких регіональних особливостей унікальної народнопісенної творчості Волині та розкриття її потенціалу в національному вихованні учнів. Як стверджують дослідники, саме на Поліссі акумулювались пласти етнічної культури червенської Волині (праколіска утвердження прадавньої держави – Київської Русі) і давньої древлянщини (споконвічної поліської землі). Тому тут і досі зберіглося самотутнє народне розуміння ідеалу гармонії Природи й Людини, унікального сприйняття довкілля [6, с. 27–31; 9]. У цьому контексті й розглянемо *приклад пісенного матеріалу*, які можуть відкрити сучасному школяреві й учителю неповторність і поетичність цього краю.

Так, ми знаємо, якої глибокої давнини сягає походженням звичаєво-обрядова поезія – веснянки, русальні, петрівчані, купальські, жнивварські пісні, колядки та щедрівки, коли наші далекі предки вірили в магічне значення слова й дії, намагалися «полегшити свою працю, посилити її продуктивність, озброїтись проти ворогів, а також силою слова, прийомів «замовлянь», «заклять» вплинути на стихійні чи ворожі людям явища природи» [5, с. 4–7]. Звернімо увагу на *веснянки* Волинського Полісся [3, с. 11], сповнені життєрадісного, бадьорого настрою: іноді в них присутні мотиви хліборобської праці, проте найчастіше оспівується кохання та родинне життя («Ой ти, Семеночку», «Дівки-полотнянки», «Доню ж ти моя, молодая»). Більшість веснянок носить танцювальний характер – це так звані хороводи з іграми й танками («Сидить дрімля під кужелем», «Млинове колесо», «Ой виходьте, дівчата») (приклад 1).

Цікавим є й такий різновид волинських веснянок, як *рогульки* («Там за горою вишній сад», «Ой ти, рогуленько»), найбільше поширені у Володимирецькому, Рокитнянському, Сарненському районах. Припускають, що таку назву

Помірно

Ой ви_ ходь_ те, дів_ ча_ та, та в сей ве_ чір
на ну_ ли_ що вес_ ну крас_ ну стрі_ ча_ ти,
вес_ ну крас_ ну ві_ та_ ти.

Приклад 1. Веснянка «Ой виходьте, дівчата»

Жваво

Ой ти, ро_ гу_ лень_ ко, будь со_ бі ма_ ле_ сень_ ка...

Приклад 2. Веснянка «Ой ти, рогуленько»

вони отримали тому, що виконувались на розі села або вулиць (приклад 2).

Веснянка «Ой ти, рогуленько» виконувалась із рухами:

Ой ти, рогуленько,
Будь собі малесенька...
(Дівчина вдає з себе малу).
Вставай ранесенько...
(Дівчина «протирає» очі).
Вмивайсь білесенько...
(Дівчина «вмивається».)
Втирайсь гарнесенько...
(Дівчина «втирається».)
Візьмись під боки,
Покажи свої скоки...
(Дівчина береться під боки і танцює).
Візьмись під пояса,
Покажи свою красу...
(Дівчина милується собою, вибирає на своє місце друга, а сама йде в коло. Гра триває).

У селі Сваричеві на Рівненщині зберігся унікальний дохристиянський обряд «Водіння Куста». На Зелені свята «Куста» водять діти, дівчата, жінки. Рано-вранці дівчата збираються в лісі й вибирають найвродливішу й працьовиту дівчину – «Куста». Її одягають у вишиту святкову сорочку, літник, червону крайку, за яку дівчата затикають гілля берези, клена, інших широколистяних дерев. На голові – один або декілька вінків, сплєтених із кленового листя (їх може бути до десяти). Квітчають спідницю лепехою, іншими травами та квітами. Прикрашають дівчину-Куста так, щоб односельці не могли її впізнати. Ряджена дівчина має вигляд, як живий куц. Дівчину-Куст беруть у середину гурту дві дівчини попідруки, і ватага йде селом від оселі до оселі, виспівуючи побажання: «Щоб були всі люде щасливі й багаті». Вважається поганою прикметою, якщо Куст оминає чийсь домівок. Співають у цей день різні пісні, але обов'язковою є «головна» кустова пісня [7, с. 5–7] (приклад 3).

Господарі обдаровують гурт гостинцями: у фартух кладуть яйця, хліб, святковий пиріг, гроші, а дівчата з примовками

Помірно

Ой, ми бу_ ли й у ве_ ли_ ко_ му
лі_ сі, на_ ря_ ди_ ли Ку_ ста
із зе_ льо_ но_ го кльон(у).
На_ ря_ ди_ ли Ку_ ста із зе_ льо_ но_ го
кльо_ ну, вий_ ди, гос_ по_ да_ ре,
із но_ во_ го по_ кой(а).

Приклад 3. Кустова пісня обряду «Водіння Куста»

Помірно

Ой, дай, Бо_ же, за рік Ку_ ста діж_ да_ ти, пі_ де_ мо до лі_ су
то_ го Ку_ ста вби_ ра_ ти,
пі_ де_ мо до лі_ су то_ го Ку_ ста вби_ рат(и)

Приклад 4. «Ой дай, Боже» – з обряду «Водіння Куста»

Не поспішаючи

Ой вліс_ ку, вліс_ ку на дуб_ ку
ви_ сі_ ла ко_ ли_ сой_ ка на шнур_ ку.

Приклад 5. «Ой в ліску, в ліску, на дубку»

Помірно

Пе_ ре_ не_ ли_ чень_ ка ря_ ба, не_ ве_ лич_ ка по_ бо_ ру_ лі_ та_ є, тра_ ву роз_ гор_ та_ є,

Приклад 6. «Перепеличенька, ряба, невеличенька»

дякують господарям, бажають їм врожаю, достатку. Між господарями й гуртом відбуваються своєрідні діалоги:

Господиня

Дорогії гості, хати меї не минайте,
Заходьте до мене да Куста поспівайте!

Гурт

Наший Куст да даром зілля не носить –
До того заходить, хто добре попросить.

Господиня

Ой, буду я, буду да гостей кормувати,
Да поїдемо далі того Куста співати.

Гурт

Водимо Куста, щоб була сочевиченька (трава) густа,
Щоб йшов дощ, худоба плодилась,
І родина нічим не журилась!

Тексти кустових пісень співають на одну мелодію, яка варіюється. Для вітання гурт співає саме ті слова, які найбільше підходять господарям.

Обійшовши свою вулицю, ватага йде вітати односельців, але так, щоб не зустрітись із іншим Кустом: адже «конкурент» може розірвати зелене вбрання дівчини-Куста. Тому для охорони «свого» Куста залучають хлопців. Завершивши «водити Куста», гурт іде в поле. Там дівчата роздягають Куста – кожна знімає з дівчини гілки дерев, зілля, квіти та кидає їх «на врожай», задовбрюючи в такий спосіб сили природи. По завершенні обряду молодь збирається в одній з осель і частується зібраними гостинцями, веселиться допізна під гру троїстих музик (приклад 4). Вінок із голови дівчини-Куста зберігають до наступного року, щоб знову «Куста вбирати».

Пісні Зелених свят дістали назву *русальних*: русалки (або мавки) жили в лісах, полях, водоймах, а в певні дні року виходили гуляти в ліс та поле. Тому місцем дії русальних пісень є ліс («лісок»), де «дівонька гуляє, шитим рукавцем махає» (приклад 5).

Ой в ліску, в ліску, на дубку
Вісіла колисьойка на шнурку.
В тій колисьойці Петруньо,
А коло його татко його.
«Шибай мене, татойку, високо,
Нехай zobачу далеко.
Там десь моя дівонька гуляє,
Шитим рукавцем махає.

Своєрідним тематичним продовженням русальних пісень вважаються *петрівочки*. Пісні виконувались дівчатами у другій половині червня – пору буяння щедрої природи; у них переважають мотиви прощання з весною, із безтурботним дівуванням. Часто ці твори сповнені роздумів про майбутню долю після одруження, а деякі (переважно із зачином типу «Ой на городі бур'ян, бур'ян») мають жартівливе спрямування.

Спокійно

Приклад 7. «Ой на Купала вогонь горить»

Досить швидко

Приклад 8. «Кругом, женчики, кругом»

На Волинському Поліссі петрівочні пісні тісно переплелися з косарськими: їм властиві здебільшого одні й ті самі мотиви, художні прийоми (приклад 6).

Багата символіка властива *купальським пісням* та іграм про сімейні відносини («Ой ти, Купала-купалиця», «Щось вітер віє, повіває», «Ой на Купала вогонь горить» (приклад 7).

У більшості *жниварських пісень* звучать мотиви втоми від важкої праці на чужому полі, скарги на господаря, що тримав женців «на нивойці до пізна»: «Нам вечеройка не мила, широка нива втомилася. Ой не так нива, як снопи, що доносили до копи».

Обжинковий цикл пісень тісно пов'язаний із завершенням жнив: у них панує радісний, святковий настрій («Весело, батейку, весело», «Ой зашуміла дуброва», «Кругом, женчики, кругом») (приклад 8).

Романтичною піднесеністю відзначаються *колядки та щедрівки*. Уславлення господаря і його родини, побажання сімейного щастя, доброго врожаю й достатку – їхня основна тема. Цікаво, що деякі колядки зберегли мотиви хліборобської праці, що споріднює їх із білоруськими весняними воловчєбними піснями. У колядках та щедрівках господар уподібнюється сонцю, його дружина – місяцю, діти – зорям. У цьому яскраво виявився потяг народу до краси, добра. Є колядки з біблійними сюжетами, зокрема, євангельський переказ про народження Ісуса. Показовою є колядка «В чистому полі сам плужок ходить». Біблійні образи подані в реалістичних обставинах і розкриті реалістичними засобами. Уже в перших рядках бачимо, як народна мудрість підносила працю хлібороба до святодійства (приклад 9):

В чистому полі сам плужок оре.
Добрий вечір, святий вечір!
А за тим плужком Божа Мати ходить.
Божа Мати ходить, воли поганяє.
Воли поганяє, Бога вихваляє.
«Ой орите, синки, гори і долинки,
То посіємо жито-пшеницю,
Жито-пшеницю й всяку ярицю».

Ще й досі в поліському краї на Святвечір побуває народний обряд: господиня пече особливий різдвяний хліб, готує ритуальну кашу – кутю, подекуди господар ще вносить сіно й сніп збіжжя, а старожили залишають після вечері миску з кутею та «бохон для дидів» (померлих родичів). Цей обряд пов'язаний з ушануванням хліба і куті – віками освячених страв на Волинському Поліссі – символів щастя, згуртованості родини:

Приклад 9. Колядка «У чистому полі сам плужок ходить»

Приклад 10. «Поїдь, поїдь, батечку, до Ковля»

Приклад 11. «Ой ти гарний, Семене»

Приклад 12. «Тече річенька невеличенька»

Приклад 13. «Виступали козаченьки»

«Морозе, морозенку, ходи з нами кутю їсти,
І не махай хвостом, коли будем ячмінь сіяти».
Або:
«Морозе, морозенку, ходи кутю їсти,
Да не морозь ні теляток, ні поросятток, ні ягняток».

Піснями супроводжується на Поліссі «весільна драма» (*весільні пісні*). Кожна пісня в ній органічно пов'язана з певним дійством – запросинами гостей, плетінням вінків, убиранням короваю, прощанням молодії з батьками, подругами [2, с. 26–28]. Журливо звучить пісня, яку виконує молода під час плетіння вінків: «Ви, мої дружечки, ви мої, звийте віночок ви мені, бо я завтра часу не матиму, до шлюбу ступатиму».

Тугою розставання молодії з батьками пронизані пісні «Ой жито горами», «Давай, мати, вечеряти». Молода, відправляючись у чужу сім'ю, просить батька купити солов'я (приклад 10).

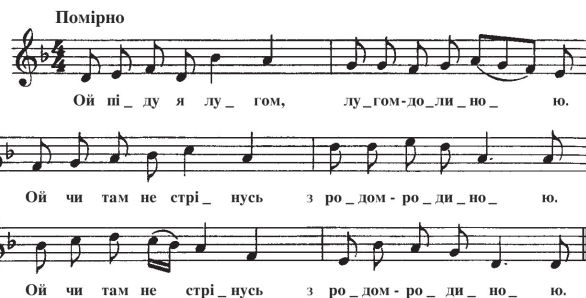
Поїдь, поїдь, батечку, до Ковля,
Купи мені молодій солов'я,
Та прикуй за ніжку до ліжка,
Щоб він мені зрання щебетав.
Щоб він мені зрання щебетав,
Щоб він мене молодую пробуджав,
Бо мене чужа мати не збудить,
Тільки піде до сусідів посудить:
«Щось моя невісточка довго спить,
Десь її роботонька не кортить,
Якби її роботонька кортіла,
То вставала б раненько до діла».

Своєрідне відображення знайшла родинно-побутова тематика в *жартівливих та гумористичних піснях*. У них дошкульно висміюються п'яниці («Було в мене у коморі жито»), ліниві жінки («Ну ж бо, Гапко, встань раненько»), змальовуються комічні ситуації у взаєминах парубка й дівчини (приклад 11, «Ой ти гарний, Семене»).

В епічно-ліричній творчості Волині визначне місце посідають *балади*, в яких відображаються первіснообщинні міфологічні уявлення про силу чарів і заклять («Пасітеся, сірі воли»), про перетворення дівчини на зозулю («Ой давно, давно я в матинки була», «Тече річенька невеличенька» (приклад 12, «Тече річенька невеличенька»).

В окремих баладах («Ой у Луцьку, славнім місті, капелія грає», «Ой з-за гір, з-за гір») присутні елементи історизму. Тому ці твори межують з історичними піснями. Помітний слід у пісенній творчості поліщуків залишила народно-визвольна війна під проводом Богдана Хмельницького (1648–1654). Мужнім захисником рідного краю від чужоземних загарбників змальовують народні пісні Данила Нечая («Пісня про Данила Нечая», «Ой ще й не день, ой ще й не світ», «Виступали козаченьки» (приклад 13).

Протестом проти соціальної несправедливості пройняті пісні про наймитство та заробітчання. Нестатки й злидні

Приклад 14. «Ой піду я лугом»

змушували бідняків їти шукати заробітків («Ой за гаєм, гаєм», «Ой піду я лугом» (приклад 14).

Як відзначає рівненський дослідник В. Шанюк, привабливий дивосвіт поліщуків віддавна притягає до себе шанувальників народних традицій. Не випадково прообразами легендарної драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» стали селяни з околиць Колодяжного, а волинське урочище Нечімне, що поблизу Ковеля, послужило мальовничим подійним тлом для реалізації задуму талановитої поетеси [8, с. 7–14].

Висновки. Ознайомлення навіть із кількома наведеними зразками дозволяє відчувати: пісні Волинського Полісся – живий літопис, у якому знайшло яскраве відображення все самобутнє, що протягом століть зберігалося в музичному побуті українців цього регіону, і тим самим змушує нас уважніше придиватись до пісенного і обрядового багатства рідного краю. Описаний у статті пісенний матеріал слугуватиме естетичному зануренню учнів, студентів, учителів з різних регіонів країни в культуру саме Волинського Полісся. І водночас, він може стати поштовхом для представників кожного регіону досліджувати й вивчати фольклор рідного краю, усвідомлюючи естетичне багатство і різноманіття пісенності й обрядовості цілісної культури України.

Передбачається можливість доцільного використання представленого пісенного матеріалу для підготовки студентів-музикантів, удосконалення знань учителів, навчання мистецтва учнів від початкової школи до випускного класу в темах, які дотичні до фольклорної проблематики в різних формах мистецької діяльності. Наведені приклади та їхній опис допоможуть в організації фольклорних свят, а також на уроках української літератури та історії.

У перспективі для національного виховання особистості, зокрема в аспекті міжкультурної толерантності, важливо вивчати і порівнювати специфічні особливості фольклорного мелосу різних регіонів України, в якому закладено ментальні, історичні, соціокультурні, естетичні ознаки.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ:

1. Бех І. Д. Особистісно-орієнтована модель виховання як науковий конструкт. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. Умань : УДПУ ім. Павла Тичини, 2002. Вип. 3. С. 143–156.
2. Гапон Л. Інсценізація весільних обрядів : навч. посібн. Рівне : РДГУ, 2006. 148 с.
3. Колесса Ф. М. Народна музика на Поліссі. Київ : Наукова думка, 1989. 120 с.
4. Комаровська О. А. Ціннісний контекст мистецької освіти. *Topical issues of pedagogy: Collective monograph*. Edizioni Magi, Roma, Italia, 2019. P. 131–155.
5. Крусь О. П. Історія української музики від витоків до середини XIX століття : навч.-метод. посібн. Луцьк : Надстиря, 1999. 138 с.
6. Полесьє. Матеріальна культура / В. К. Бондарчик, І. Н. Браим, Н. І. Бураковська і др.; АН УССР. Львовское отделение Института искусствознания, фольклора и этнографии им. М. Ф. Рильского. Киев : Наукова думка, 1988. 448 с.
7. Ой дай, Боже, за рік Куста діждати: Кустові пісні, записані на Рівненському Поліссі. Рівне : РОУС, 2005. 58 с.
8. Шанюк В. І. Нотатник, писаний життям... / Швед Б. Поліщуки. Рівне, 2007. С. 7–14.
9. Komarovska Oksana, Krus Oksana. Historical and Pedagogical Aspects of National Education of Youth: Folklore Studies of Ukrainian Song / Intellectual Archive. Toronto: Shiny Word.Corp. (Canada). January – March 2019, Volume 8, Number 1, Pp. 108–116.

References:

1. Bekh, I. D. (2002). Osobystisno-orientovana model vykhovannia yak naukovyi konstrukt [Person-oriented model of education as a scientific construct]. In *Psykhologo-pedahohichni problemy sil'skoї shkoly*: Vol. 3 (pp. 143–156). Uman: UDPU im. Pavla Tychyny.
2. Hapon, L. (2006). Instsenizatsiia vesilnykh obriadiv [Dramatization of wedding ceremonies]. Rivne: MRDHU.
3. Kolessa, F. M. (1989). Narodna muzyka na Polissi [Folk music in Polissia]. Kyiv: Naukova dumka.
4. Komarovska, O. A. (2019). Tsinnisnyi kontekst mystetskoi osvity [The value context of art education]. In *Topical issues of pedagogy* (pp. 131–155). Edizioni Magi, Roma, Italia.
5. Krus, O. P. (1999). Istoriia ukrainskoi muzyky vid vytokiv do seredyny XIX stolittia [History of Ukrainian music from the beginnings to the middle of the XIX century]. Lutsk: Nadstiria.
6. Bondarchik, V. K., Braim, I. N., Burakovskaia, N. I. (1988). Materialnaia kultura [Material culture]. Kyiv: Naukova dumka.
7. Oi dai, Bozhe, za rik Kusta dizhdaty: Kustovi pisni, zapysani na Rivnenskomu Polissi [Oh God, for the year of the Bush to wait: Bush songs recorded in Rivne Polissia]. (2005). Rivne: ROUS.
8. Shaniuk, V. I. (2007). Notatnyk, pysanyi zhyttiam... [Notepad written by Life...]. In Shved B., Polishchuky (pp. 7–14). Rivne.
9. Komarovska, O., & Krus, O. (2019, January–March). Historical and pedagogical aspects of national education of youth: Folklore studies of Ukrainian song. *Intellectual Archive*: Vol. 8, No. 1 (pp. 108–116). Toronto: Shiny Word.Corp. (Canada).

Крусь О. П., старший преподаватель, Ровенский гуманитарный университет, г. Ровно, Украина, oksanakrusop@gmail.com

Фольклор Волинського Полісся в національному вихованні особистості

Автор акцентує увагу на важкості познання людиною рідного фольклору як основи загальної духовної культури особистості і фундаменту її національної самоідентифікації. Визначено пріоритетність збереження педагогічного принципу культуроответствия в вивченні фольклору. Актуалізована проблема збереження і наслідування людиною народно-пісенного творчості, зокрема, рідного краю. Описані деякі унікальні пісні і обрядові дії, записані на Волині. Представлений пісенний матеріал буде корисним в роботі з учнями різного віку на уроках і в позурочний час.

Ключевые слова: национальное воспитание, песенный фольклор, мелос Волинского Полесья, архаические обряды, принцип культуроответствия, региональный аспект.

Krus O. P. Senior Lecture, Rivne State University of Humanities, Ukraine, Rivne, Ukraine, roksanakrusop@gmail.com

Folklore of Volyn Polissia in national education of personality

The author emphasizes the importance of person's knowing of native folklore that is a powerful factor not only of national-patriotic, but also because of its multifaceted content – aesthetic, ethical, ecological, civic, social, etc. education, which together form the basis of its national self-identification and creates the foundation of a common spiritual personal culture.

The pedagogical principle of cultural correspondence in knowledge of folklore has a higher priority, which means that educational process focuses on formation of a valuable attitudes towards folk song. It is important to learn folk song in the context of other types of folklore. The problem of finding adequate ways to preserve and inherit folklore the native land in the local aspects, will be adequate for the contemporary educational space and the requests of modern schoolchildren. Some unique regional peculiarities of songs of different genres (family-household, calendar-ritual, social-everyday life songs, ancient Russian epics, ballads, dumas and historical songs, etc.), as well as ritual actions recorded in Volyn Polissia have been described. The pedagogical potential of this valuable treasure of national culture in the context of national education of personality in the unity of socio-cultural component and emotional-aesthetic information has been specified. Moreover, folk melos is an artistic and generalizing way of knowing one's people in their historical formation, mindset and cultural expression, a way of communication with the past in the projection of the present and future. The author gives music examples and lyrics as well as a description of ceremonial activities that will be useful both in the preparation of the art teacher and in teaching art to pupils of different ages at lessons and extracurricular activity.

Key words: national education, song folklore, melody of Volyn Polissia, archaic rituals, principle of cultural correspondence, regional aspect.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2020 р.